

Kultuuridevahelise õppimise koolitus
14-16.06.2010
Nelijärve puhkekeskus

Toetav lisamaterjal kultuuri & ICL esitlusele
Kristi Jüristo

Kultuur (ladina keelest colere käituma, austama, aga ka kasvatama ja hooldama) on kõige üldisemas mõttes inimtegevus, mis iseloomustab teatud inimgruppi, rahvast, piirkonda või ajastut. Enamasti on kultuurid selles mõttes määratletavad keele kaudu, kuid sellest on ka erandeid.

Kultuur on inimühiskonda iseloomustav tegevus, inimtegevus, inimese loodu, mis eraldub kogu loodusest. Kultuur hõlmab selliseid valdkondi nagu keel, teadmised, oskused, traditsioonid, uskumused, väärtushoiakud, moraal, kombed, õigus jne.

Inimese kui ühiskondliku olendi kultuurilised omadused antakse talle selle ühiskonna/keskkonna poolt, kus ta kasvab ja areneb, läbi kasvatuse ja õppimise; harjutamise, jäljendamise ja kordamise abil.

Sama kultuuritaustaga inimestel on ühine "andmepank", mis koosneb informatsioonist, uskumustest, oletustest ja väärtustest. Nendele tuginetakse, kuigi ei osata seda alati sõnades väljendada. Teatud olukordades lihtsalt teatakse, et just nii on õige käituda.

Kultuuridevahelised erinevused

Kultuuridevahelised konfliktid ja arusaamatused tekivad tavaliselt erinevustes:

- Vestluskäitumises ehk kommunikatsioonis
- Ajakäitumises
- Ruumikäitumises
- Väärtushinnangutes

Kommunikatsioonikontekst (Edward T. Halli järgi)

Kõrge kontekstiga kultuurides on ühiste teadmiste (tõekspidamised, normid, väärtused) määr suur ning enamik informatsiooni sisaldub kontekstis, mistõttu verbaalne sõnum võib sisaldada vähem infot (sellest ei pea rääkima). Kõrget konteksti võib võrrelda lähedases pikaajalises suhtes olnud inimeste suhtlemine, milles mitmesugused märgid annavad edasi terveid sõnumite ahelaid. Madala kontekstiga kultuurides info seevastu verbaliseeritakse e. asjast räägitakse otse. Kõrge kontekstiga kultuuri esindaja võib pidada sellist suhtlemist ebaviisakaks ja külmaks. Madala kontekstiga kultuuris peetakse võimalikuks väärtuste, tõekspidamiste ja normide paljusust. Kõrge kontekstiga on nt Kreeka, Hispaania, Prantsusmaa, madala kontekstiga seevastu nt Šveits, Skandinaavia.

Ajakäitumine (Edward T. Halli järgi)

Kultuuridevaheliste erinevuste vaatekohast võib suhtumist aega lihtsustatult jagada kaheks. Kultuure, kus korruga tehakse üht asja (aeg on lineaarne), kutsutakse monokroonseks ja kultuure, kus tegeletakse paralleelselt mitme asjaga, polükroonseks. Näitena võib tuua teeninduskultuuri, kui monokroonse kultuuris (nt Skandinaavia) tegeleb teenindaja ühe inimesega korruga, teised seisavad järjekorras ja ootavad, siis polükroonse (nt Vahemeremaad) kultuuris suhtleb teenindaja ühekorraga mitme inimesega.

Kui monokroonsete kultuuride esindajad peavad polükroonsete tegevust kaootiliseks ja halvasti organiseerituks, siis polükroonsete meelest on monokroonset aeglased, tuimad ja ebaviisakad. Ka hilinemisesse, tähtaegadesse ja graafikutesse suhtutakse polükroonse kultuuris palju vabamalt kui monokroonse kultuuris. Ajagraafiku järgimisest tähtsam on suhelda inimesega niikaua, kui olukord nõuab, aega ei seata kunagi esiplaanile. Monokroonilises kultuuris näitab aga ajagraafikust kinnipidamine viisakust teiste suhtes, „kes ei pea minu järel ootama“.

Ruumikäitumine

Ruumikäitumise all kuuluvad erinevused nii tervitamisest, mugavas suhtluskauguses kui kontaktisust. Suhtluskaugus võib kultuuriti palju erineda - puudutamine, mis nt Eesti kultuuris kuulub reeglina vaid intiimse suhtluse juurde võib mõnes teises kultuuris olla osa sotsiaalsest suhtlusest. Vastupidisel juhul

Koostanud Kristi Jüristo; kasutatud materjalid: wikipedia, „Võõra kultuuri sees kohtud iseendaga“ ; „Kultuuridevahelist suhtlemist mõjutavad tegurid“

võidakse arvata, et vestluspartner näitab oma võimu, hoolimatust või külmust ning tuntakse end solvatuna.

Vähekontaktsetes kultuurides pole eraldatuse loomiseks alati vaja omaette füüsilist ruumi, piisab võimalusest vältida kontakti – „oma privaatsuse hoidmiseks tehakse nägu nagu teist ei märgata“. Reeglina ei kontakteeruta võõrastega ei järjekorras, bussis, pargis ega kohvikus ning samasugust käitumist eeldatakse ka teistelt. Kontaktsest kultuurist pärit inimesed tunnetavad sarnast viisakust vastupidisena.

Väärtushinnanguid kultuuris võib iseloomustada läbi kultuuridimensioonide (G.Hofstede põhjal):

- *Võimukaugus* kirjeldab, mil määral peetakse võimu ühiskonna loomulikuks osaks ning lepitakse selle ebavõrdse jaotumisega kultuuri liikmete vahel. Võimukaugus on madal Skandinaaviamaades, kõrgem Lõuna-Euroopa maades.
- *Ebakindluse* vältimine näitab, kuivõrd tunnevad inimesed end ebakindlana tundmatute olukordade ja muutuste ees. Ebakindlust hästi taluvates maades ei tunta end uutes ja ebaselgetes olukordades ebamugavalt, pigem suhtutakse neisse uudishimuga: mis on erinev, on põnev. Reeglitesse suhtutakse loominguliselt: kui neid ei saa järgida, tuleb neid lihtsalt muuta. Ebakindlust halvasti taluvates riikides on seevastu palju täpseid seadusi ja reegleid (sh kirjutamata), millest tuleb alati ka kinni pidada, on täpselt teada, mis on hea ja mis halb. Kõrge ebakindluse vältimise tarve iseloomustab Lõuna-Euroopa maid – Kreekat ja Portugali, aga ka Belgiat, ebakindluse vältimise tarve on madal Rootsis, Taanis, Iirimaa, Suurbritannias.
- *Individualism-kollektivism* kirjeldab inimese ja grupi vaheliste seoste tugevust. Individualistlikes kultuurides, kus inimestevahelised sidemed on nõrgad, oodatakse, et igaüks hoolitseks ennekõike enda ja oma lähedaste eest, olulised in isiklikud eesmärgid. Kollektivistlikes kultuurides on aga olulised tugevad grupid nagu suguvõsa või spetsiifiline kogukond. Inimestelt oodatakse, et nad oleksid oma grupile pühendunud ning lähtuksid grupi huvidest. Individualism on kõrge Suurbritannias, Skandinaavias ja Hollandis. Kollektivistlikud riigid on aga Vahemeremaad. Erinevad uurimistulemused näitavad, et Eesti kultuur sisaldab samaaegselt nii individualistlikke kui kollektivistlikke omadusi.
- *Maskuliinsus-feminiinsus* tähistab seda, kuivõrd rõhutatakse kultuuris maskuliinseid väärtusi ehk edukust, ambitsioonikust ja materiaalseid väärtusi vastandina elukvaliteedile, meeldivatele inimsuhetele ning vastastikusele hoolivusele ja sõltuvusele e feminiinsetele väärtustele. Maskuliinsed väärtushinnangud on iseloomulikud mitmetele mandri-euroopa maadele (Itaalia, Austria, Šveits) ning feminiinsed väärtuseelistused on valdavad Skandinaavias, Hollandis, aga ka Portugalis.
- Lisaks eeltoodud neljale dimensioonile on Hofstede hilisemates uuringutes sisse toonud ka viienda dimensiooni – *ajaline orientatsioon*. See näitab, kuivõrd on kultuur hindab (vestlustes viidatakse) ajaloole, traditsioonidele jne või siis hinnatakse kultuuris tulevikku suunatud väärtuseid. Pikaajaline orientatsioon Euroopas on tugev nt Kreekas. Eesti on pigem lühema aja orientatsiooniga kultuur (ajaloost rääkides minnakse tagasi 20-700 aastat).

Kultuuridevaheline õppimine eeldab dialoogi, omavahelist suhtlust ning eneseanalüüsi. See protsess nõuab, et inimene tunneks iseennast ja teaks, kust ta pärit on, alles siis on ta võimeline mõistma teisi.

Kultuuridevaheline õppimine julgustab eelarvamuste, s.o. asjade, mida me tavaliselt peame endastmõistetavaks, pidevat küsimärgi alla seadmist ning pidevat avatust tundmatu ja mõistetamatu suhtes. Õppimise aluseks on „omase“ võrdlus „teistsugusega“ ning soov mõista, mitte muuta teist.

Kultuuridevahelist suhtlemist mõjutavad tegurid (kasutatud A.Valk konsepti)

kultuurilised mõjutegurid

- kultuurierinevused
- nendest tulenevad suhtlemise normid ja reeglid

sotsiaalkultuurilised mõjutegurid

- grupikuuluvus (grupi positsioon ühiskonnas)
- mina-pilt ja identiteet
- rollisuhted
- inimestevahelised suhted (suhtlemistavad ühe kultuuri sees)

psühhokultuurilised mõjutegurid

- ootused
- hoiakud
- stereotüübid

keskkondlikud mõjutegurid

- füüsiline keskkond (geograafia, kliima, arhitektuur, maastik)
- psühholoogiline keskkond (inimese-looduse suhe, privaatsus, territoriaalsus, aeg)

Oma kultuuri hinnatakse üldjuhul kõrgelt: seda peetakse teiste omast paremaks, loogilisemaks ja mõistlikumaks. **Etnotsentrism** tähendab seda, et hindame võõrast kultuuri ja selle inimesi oma vaatekohast: teine kultuur on meie meelest kas arusaadav või arenenud just sedavõrd, kuivõrd see meenutab meie kultuuri. Mida vähem teame teistest kultuuridest, seda enam kasutame ainsa võrdlusalusena oma kultuuri.

Stereotüüp (kreeka keeles *stereós* tähendab kõva, vastupidav, ruumi- ja *týpos* - jäljend, jälg) on kinnistunud seoste kogum, mis väljendub isiku hoiakutes, harjumustes ja käitumises. Stereotüüp on hindava iseloomuga, hoiakuline, intensiivne üldistus mingi grupi omaduste, käitumiste kohta. Tavaliselt aitavad stereotüübid toime tulla — sobivat käitumist valida, kui mingi nähtuse kohta on vähe infot. Sellest tingituna kehtib ka vastupidine: mida vähem on mingi grupi või olukorra kohta infot, seda rohkem on nende kohta tundeid ja arvamusi ning seda tõenäolisemalt hinnatakse grupi liikmeid stereotüübist lähtuvalt. Stereotüüp moodustatakse suvaliste tunnuste põhjal, mis tegelikkuses ei kehti kindlasti kõikide antud grupi liikmete kohta.

Eelarvamust võib nimetada ennatlikuks otsuseks ja seisukohaks teise inimese või inimrühma kohta, mis on kujunenud tõsiasju teadmata või neid uurimata. Eelarvamused põhinevad tavaliselt oletustel, tunnetel ja veendumustel, mida võivad mõjutada tajud ja käitumine.

Eelarvamus tähendab juba enne inimesega tegelikult tutvumist tema kohta arvamuse kujundamist, seejuures eeldatakse teatud omaduste olemasolu, mida omistatakse inimesele näiteks tema välimuse, käitumise või sotsiaalsesse gruppi kuulumise tõttu. Erinevalt stereotüüpidest on eelarvamused probleemsemad, kuna ei põhine teadmisel. Nagu sõnagi viitab, on need teadmise või kogemuse eelsed arvamused, tihti valel ja paindumatul üldistusel põhinev antipaatia.

Stereotüübid ja eelarvamused aitavad meil maailmas, mida me ei tunne, hakkama saada, võtta vastu otsuseid või kujundada suhtumist olukorras, mille kohta meil ei ole piisavat teadmisi. Samas takistavad eelarvamused ja stereotüübid mõista tegelikku olukorda, kuna meil on raske vahet teha, kas meie suhtumine tuleneb stereotüübist või eelnevatest kogemustest.

Stereotüübid põhinevad väga suures osas **kaudsel informatsioonil** – keegi tuttav kohtus kunagi x-rahvuse esindajaga ja see oli selline, järelikult on kogu rahvus samasugune. Kuigi me ise ei ole kunagi ühtegi selle rahvuse esindajat näinud või tõsikindlat informatsiooni nende kohta saanud, omame seeläbi siiski oma arvamust nende kohta.

Vahetu suhtlemine teise kultuuri esindajatega on küll väikesemahuline kuid väga mõjus stereotüüpide kujundamise ja kinnistamise viis, eriti siis kui me tajume oma vestluspartnerit antud kultuuri tüüpilise esindajana.

Oluliseks võivad osutada (negatiivsed) **gruppidevahelised suhted**, mis eesti – vene näite puhul varjutavad arvukad positiivsed isiklikud kontaktid.

Ka **etniline/rahvuslik identiteet** võib maalida pildi nii oma grupist kui olulistest teistest. Nii on see nt kanadalaste puhul, kes kirjeldavad ameeriklasi vastandlikuna endale, sama kehtib ka eestlaste kirjelduses venelaste kohta. Kui identiteet põhineb enda vastandamisel teistele, siis kõik, mis on iseloomulik meile, pole omane teisele grupile ja vastupidi.

Stereotüüpide kujunemist mõjutavad ka nt **isiksuse omadused**: ekstravertsemad inimesed omavad (või väljendavad) tugevamaid stereotüüpe, seda nii positiivses kui negatiivses suunas. Madalama enesehinnanguga inimestel on reeglina negatiivsemad stereotüübid.

Lisaks kujundavad stereotüüpe veel erinevused kommetes ja rollides, avaliku elu tegelaste taju, sotsiaalsed ja majanduslikud muutused sihtgrupis ning geograafilised faktorid.

Stereotüüpide muutmine - rahvuslikke stereotüüpe (aga ka eelarvamusi) saab muuta mitmel viisil.

1) Teadmiste lisamisega

Erinevalt eelarvamustest, mis ei põhine informatsioonil (olgu või kaudsel) ning mis seetõttu on väga raskelt kummutatavad, on stereotüüp üldistatud teadmine ning uue teadmise lisandumisel see reeglina muutub. Seega, mida enam me erinevate sh ka oma kultuuri kohta teame, seda täpsemad on meie stereotüübid.

Samas ei tohiks stereotüüpe võtta kui lõplikku tõde, mis kehtib kõigi konkreetse rahvuse esindajate kohta. Stereotüüpi tuleks suhtuda (ja enamasti seda nii ka tehakse) kui üldisesse teadmisesse, millel reaalse eluga võib, kuid alati ei pruugi olla ühisosa. Kui nendesse suhtuda nii, siis pole neid alati vaja ka muuta.

2) Grupi jagamisega mitmeks väiksemaks alagrupiks

Stereotüüpe saab muuta läbi selle, et lahutada sihtgrupp mitmeks väiksemaks ning näidata, et igaüks neist on oma eripäraste joontega. Võtame nt Eesti venelased: meil on Peipsiäärsed vanausulised, Ida-Virumaa kaevurid, vene intellektuaalid Tartus, ärimehed Tallinnas, endised sõjaväelased, Eestis sündinud noored jne jne

3) Dekategoriseerimisega e grupi kui kirjeldatava ühiku kaotamisega

Stereotüüpe saab muuta ka läbi isiklike kontaktide – tundes mitmeid erinevaid ühe grupi liikmeid, muutub selle grupi stereotüüpiseerimine, üldistamine ühel hetkel võimatuks ja mõttetuks.

Kultuuridevahelisel suhtlusel tasub mees pidada:

- Kultuurid on erinevad: ei ole head ega halba, õiget ega vale, arenenud ja vähearenenud kultuuri. On erinevad kultuurid!
- Teist kultuuri kiputakse hindama läbi enda kultuuri - mida rohkem meenutab see meie kultuuri seda "õigem" see on.
- Stereotüübid ja eelarvamused käivad meiega kaasas – kultuuridevahelises suhtluses tuleb enda käest alati küsida, kas minu arvamus/käitumine põhineb stereotüübil/eelarvamusel või tegeliku olukorra analüüsil.
- Ole avatud (austa teistpoolt), empaatiline (mõtle, kuidas teinepool sinu käitumist tõlgendab), mõista erinevuseid aga otsi sarnasusi.
- Iga inimene on eriline, kultuur on vaid osa temast!
- Teadvusta õppeprotsessi!